

Draaihals in het Leenderbos, 28 augustus 2023 (Bjorn Alards)

Een Draaihalsterritorium in de Kempen

Robbert van Hiele

Ik heb dit voorjaar voor het eerst een Draaihals gehoord en gezien in Brabant. Nog preciezer, in de Kempen. Mijn waarnemingen heb ik stil gehouden en verborgen op waarneming.nl gezet, dus buiten de beheerders van het gebied was er verder niemand van op de hoogte. In mijn commentaar maande ik de beheerders tot voorzichtigheid, misschien erg overdreven maar ja, zo voelde ik dat toen.

Of er kleine Draaihalsjes uit een nest zijn gekomen betwijfel ik, maar aan de andere kant: wat weet ik er nou van. Een Draaihals die niet gezien wil worden, kan zich blijkbaar behoorlijk onzichtbaar maken. Ik zag Appelvinken, Bonte Vliegenvangers, Gekraagde Roodstaarten en Boomleeuweriken van alles doen maar die Draaihals, pff. Ik heb toch een zwak voor deze vogel gekregen. Hij heeft me een mini-inkijkje in zijn leven gegund door de sluier op heel korte momenten op te lichten. Tussen de tekst staan een paar foto's van het stukje open bos waar ik de Draaihals gehoord heb. Dat was het beste wat ik ervan kon maken. Nu denk ik, ik had nog wel wat preciezere foto's kunnen maken van wat mogelijke

nestholtes, open kale plekken, misschien van mieren. Al doende leert men, dus misschien volgend jaar.

Wat feiten

Uit Vogelatlas van Nederland, Sovon, 2014

'Nadat Draaihalzen vanaf half april in de broedgebieden arriveren, is de roep op grote afstand te horen. Zangsessies, soms duetten van mannetje en vrouwtje, duren meestal maar kort en bij somber en winderig weer zijn de vogels veelal zwijgzaam. Geluidnabootsing kan bij zoektochten van pas komen, maar gevestigde paren reageren vaker niet dan wel. Ondanks deze inventarisatieperikelen tekent zich een duidelijk verspreidingsbeeld af, met twee kernen: de Veluwe en het Drents Plateau. Daarnaast zijn waarschijnlijke of zekere broedgevallen vastgesteld op de Sallandse Heuvelrug, in Twente, de Achterhoek, Noord-Brabant en in Noord-Limburg.'

Uit het Handboek Vogels, Lars Gejl, 2010

De Draaihals springt met opgeheven staart over de grond op zoek naar mierennesten. De vogel leidt een zeer discreet bestaan, vliegt in korte bogen, maar is zelden te zien

in een vlucht over langere afstanden. De Draaihals trekt vanuit tropisch Afrika naar broedgebieden in Europa. Doortrekkers in ons land op weg naar het noorden worden nog tot eind mei gezien. (Op de Sovon-site staat een nieuw feit wat recent ontdekt is. Het lijkt erop dat onze broedvogels helemaal niet naar tropisch Afrika vliegen maar slechts tot Spanje of Noord-Afrika. Dat maakt het bijhouden van regenrijke en droge Saheljaren voor vele vogelsoorten interessant, maar blijkt dus geen verklaring voor die enorme achteruitgang van de Draaihals in ons land van de afgelopen 100 jaar).

Uit de Atlas van de Nederlandse Vogels, Sovon, 1987

In ons land is vooral doortrek te verwachten van Scandinavische Draaihalzen. Waarschijnlijk trekt het gros van die Draaihalzen ten oosten van ons land door. Ze kunnen bij ons in stadstuintjes en wegbermen opduiken. De meeste van de gemaakte foto's op waarneming.nl zijn dan ook van die toevallige ontmoetingen op de vreemdste plekken. In de broedtijd hebben ze een voorkeur voor tamelijk open bossen met een goed doorlatende bodem. De verspreidingskaarten zullen ongetwijfeld niet

volledig zijn omdat de Draaihals zich meestal onopvallend gedraagt, en een door weinig soorten overtroffen schutkleur heeft.

Uit de Atlas van de Europese Vogels, Prof. Dr. K. H. Voous, 1960

Trans-palearticke soort, in boreale, gematigde en mediterrane gebieden voorkomend, alsmede zelfs in steppe-klimaatgebieden. Nest in boomholten en nestkasten; bij uitzondering in gaten in oude stenen muren. In Azië ook in gaten in de grond en in steile leem- en lösswanden. Overwintert tot in Z.-Azië en Midden Afrika, doch niet zuidelijk van de evenaar.

Uit de Avifauna van Noord-Brabant, 1967

Haverschmidt (1942) vermeldt 2 broedgevallen gedurende vele jaren (niet duidelijk hoeveel): Ossendrecht 1963, 1964 en 1965 broedgevallen, daarnaast 1954 Loon op Zand, 1954 St. Oedenrode, 1955 Rips, 1959, Oosterhout, 1959 Gilze, 1960 Goirle, 1962 Oisterwijk. Dus de Draaihals lijkt al lange tijd een zeldzame broedvogel te zijn geweest in Noord-Brabant! Er wordt wel vermeld dat er eind mei nog wel meer roepende vogels zijn gemeld met dus een kans dat het om onopvallend levende broeders gaat.

Sovon en de Draaihals

Op dit moment vermeldt de site van Sovon dat de broedpopulatie uit 110-225

broedparen bestaat. Wel een enorme spreiding, dat geeft al aan dat het niet zo makkelijk is te weten of het om een territorium gaat of om een daadwerkelijk broedgeval. In 2014 ging het nog om 35-75 broedparen, rond 1975 om 125-250 broedparen. Dat betekent dat de stand weer terug is op het niveau van 50 jaar geleden. Maar rond 1900 was de Draaihals op de Veluwe even talrijk als de Zwartkop en Fluiters en talrijker dan de Grote Bonte Specht en de Boomklever. Tsja, wat zegt dat? Het landschap was veel opener dan nu, minder bebost, sterk beïnvloed door de mens gedurende honderden jaren. Waarschijnlijk beter geschikt voor de Draaihals maar ook toen al was er geen sprake van een natuurlijk landschap.

Studie van Rob Bijlsma

Op de Sovon-site kun je een studie uit 2014 vinden dat heet: 'Broed- en foeragegedrag van Draaihalzen *Jynx torquilla*' van de hand van Rob G. Bijlsma. Je kunt het zelf helemaal napluizen, heel interessant, vol cijfermateriaal. Een paar zaken heb ik er vast uitgehaald. Rob Bijlsma kennende staat er niks in wat hij niet met cijfermateriaal kan onderbouwen:

- Duetten van Draaihalzen zijn onmiskenbaar. Mannetjes en vrouwtjes zijn dan niet uit elkaar te houden maar als je een duet hoort, betekent dat dus niet 2 territoria

maar een vrouwtje en een mannetje.

- Vroeg op de dag roepen ze al wel, maar midden op de dag (laten we zeggen tussen 9 en 12) zijn ze bij goed weer het meest vocaal actief.
- Veel baltende Draaihalzen zijn waarschijnlijk passanten. Dat betekent dat een gewone broedvogelkartering niet zo geschikt is om aantallen broedparen vast te leggen.
- Bij grauwe weer en lage temperaturen doen Draaihalzen niet zo veel.
- De piek in roepfrequentie ligt in mei, voorafgaand aan de eileg en de periode dat ook nestholtes geïnspecteerd worden.
- Het 'lahnen' is een slepend, boomvalkachtig geluid en kan gemakkelijk over een afstand van 800 meter gehoord worden.
- Dat 'lahnen' bestaat uit een serie 'gjie' klanken, 5-20 per serie. Het is niet te missen, maar wordt vaak maar gedurende een week of minder ten gehore gebracht.
- De zwijgzame periode valt in juni. Ze zijn dan ook moeilijk te zien.
- Pas in de late jongenfase is er meer activiteit waar te nemen. Ook het 'lahnen' is weer af en toe te horen.
- Begin juli vliegen vaak de jongen van het eerste nest uit. Is er een tweede nest dan zitten we al wel ergens eind

augustus.

- Als de jongen al flink groot zijn, maar nog wel in het nest zitten, maken ze een tjitterend geluid wat je op zo'n 30 meter nog kunt horen.
- Kale plekken zijn essentieel om te zoeken naar voedsel. Niet alleen oud hout, niet alleen gras, niet alleen mos en heide. Vooral een mozaïek van afwisselende microbiotopen met daar tussendoor kale plekken.

Mijn waarnemingen

8 mei, vlakbij het Dorven in het Leenderbos.

Vlakbij de Tongelreep om 7.55 uur de Hop gehoord en gezien bovenin een grote, vrij dode, populier. Hemelsbreed een kilometer verder, op een veldje vlakbij het Dorven, tussen 8.00 en 8.05 uur weer diezelfde Hop gehoord en gezien. Vloog weer op en ik hoorde de Hop weer een kilometer verder. Ik moest bijkomen van die prachtige waarnemingen en zat op het bankje tegenover het Dorven.

En toen gebeurde het, het 'lahnen' van de Draaihals. Wow, het kon dus nog gekker die dag. Tussen 8.30 uur en 9.45 uur riep de Draaihals vanuit vele bomen. Hoog vanuit grote Amerikaanse eiken (de vogel zelf niet te vinden), steeds weer zich verplaatsend naar andere bomen vlakbij (nooit zien

vliegen) totdat hij bovenin op een kale tak van een Zomereik ging zitten, wat verder weg (150 meter). Telescoop erop en net op het moment suprême, flits, weer weg. Een fractie van een seconde in beeld gehad. Potverdorie, wat is een Draaihals moeilijk in beeld te krijgen. Trouwens, één keer dacht ik een tweede vogel te horen (een duet!) maar toen ik mijn oren weer extra spitste, niets meer. Om 12.00 uur op diezelfde plek weer een seconde gehoord maar niet in beeld gehad.

15 mei, hetzelfde strookje bos, vlakbij het Dorven in het Leenderbos. Tussen 10.30 uur en 12.05 uur gepost, stil zittend. Geen geluid, zo weinig mogelijk beweging, zittend op de grond. Op flinke afstand (50 meter) van waar ik wat mogelijke nestplaatsen had gezien. Het was me duidelijk dat het echt schuwe beestjes zijn, zeker als ze hun territorium aan het afzetten zijn. In die tijd dat ik er heb gezeten heeft de Draaihals slechts 3 keer 'gelahnd', elke sessie bestond uit één of twee keer 7 'kie's achter elkaar. Echt weinig. Het

Draaihalsbiotoop in het Leenderbos, 27 mei 2023 (RvH)

leek alsof de vogel één keer uit het gat van een berkenboom wegvloog dat op twee meter boven de grond zat, maar eigenlijk heb ik de vogel amper gezien. Klein, bruin, snel weg. Het leek wel een fantoom. Een prima nestplek trouwens, nog een indicatie te meer dat het om een serieuze vogel ging.

Het zou zelfs kunnen betekenen dat er al aan een nest gebouwd werd of dat er al gebroed werd. Dat zou ook kloppen met de sterk afgenomen zangactiviteit. Vaak zingen/roepen ze maar gedurende één week en zelfs dat niet altijd. En zijn ze gepaard dan leven ze zeer stiekem verder. Maar goed, nu schakel ik weer moeiteloos over op speculeren. Terug naar de waarnemingen.

27 mei, zelfde bosje, zelfde plek. Tussen 17.30 uur en 19.00 uur gepost. Om 18.30 uur 3 keer 'lahnend' waarbij elke sessie zo'n vijf 'kie's' bevatte. Toen de Draaihals zowaar een halve seconde gezien op een dode, gekapte grove den binnen de afrastering rond het vennetje. Daarna snelle verplaatsing naar bomenstuk waarbij ik de vogel niet kon volgen aangezien ik overschakelde van telescoop naar verrekijker. Daarna nog één 'lahn' en weer totale stilte.

Daarna. Een week later terug maar niets. Wordt er gebroed? Juni is de stille periode. Ook geen zichtwaarneming maar dat is niet

zo vreemd gezien mijn eerdere ervaringen. Dus zitten ze of zit hij er nog? Ik zou het niet kunnen zeggen.

Draaihalsbiotoop in het Leenderbos, 27 mei 2023 (RvH)

Na onze vakantie naar Schotland ook weer terug. Het was inmiddels half augustus. Veel te laat natuurlijk, ik had eigenlijk die reis naar Schotland moeten laten zitten maar dat heb ik toch maar niet gedaan. Ik had nog heel kort visioenen van roepende Draaihalsjes, ik had speciaal hun geluid geleerd. Nee hoor, niets. En dit waren dan mijn feiten.

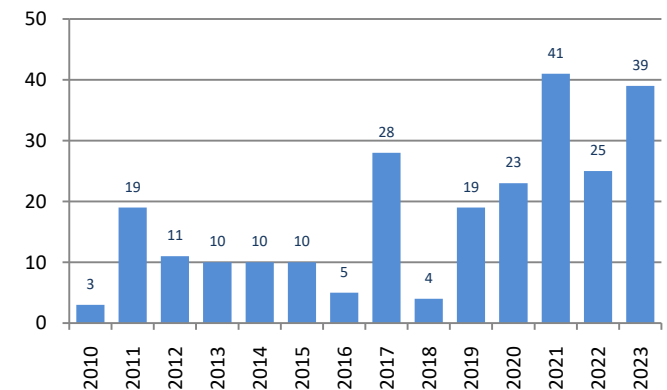
Waarnemingen van de laatste 14 jaar

Om te weten te komen hoe het de Draaihals vergaat in Noord Brabant de laatste jaren kijk ik op de site van waarneming.nl en noteer het aantal waarnemingen per jaar. Wel slechts alleen waarnemingen tussen 15

april en 31 juli. En meerdere waarnemingen op één plek op één dag heb ik als één waarneming geteld. Op sommige plekken staan wel tien waarnemingen binnen een tijdsbestek van enkele uren. Ik neem aan dat dat steeds om dezelfde vogel gaat.

De meeste waarnemingen zijn ongedocumenteerd, maar alleen erg onervaren waarnemers zullen van een Boomklever, een Grote Bonte Specht of een Boomleeuwerik een Draaihals weten te maken.

Zo ziet het aantal waarnemingen er dan uit:

De laatste jaren een opvallende toename met een klein inzinkkje in 2018. Wel moet gezegd dat het merendeel van de waarnemingen ongetwijfeld doortrekkers betreft, op vaak vreemde plekken, mogelijk op weg naar Scandinavië.

Sovon-territoria en Robbert van Hiele-territoria

Afgaand op de criteria van Sovon is er sprake van een territorium wanneer er éénmaal territoriumindicerend gedrag is waargenomen binnen de datumgrenzen tussen 15 april en 1 juli. Daar zit je eigenlijk vrij snel aan en dat zegt uiteraard nog niets over werkelijk broeden. Ook telt het als een territorium wanneer er een individu of een paar twee maal is waargenomen (dus zonder baltsroep) waarvan één keer binnen de datumgrenzen tussen 10 mei en 1 juli. Als ik dan waarneming.nl doorzoek volgens de criteria van Sovon dan kom ik tussen 2009 en 2023 op 38 territoria van Draaihalzen in Noord-Brabant.

Helemaal snappen waarom de criteria zo werken doe ik niet. Als Draaihals kom je zo wel heel makkelijk aan een territorium. Als je dan één dag ergens zit op weg naar een boomholte in midden-Zweden, een keertje roept en iemand merkt dat op dan is er dus al direct sprake van een territorium.

Als aanvulling heb ik nog een mail naar Henk Sierdsema gestuurd. Na een korte inleiding over wat ik gezien en gehoord had was dit mijn vraag: 'Heb jij gegevens over daadwerkelijk uitgevlogen Draaihals-jongen in Noord-Brabant (of de Kempen) in de afgelopen 10 of 15 jaar?'. Hij vertelde daarop dat er geen nestkaarten waren van

Draaihalzen. Ook in waarneming.nl of de monitoringprojecten kon hij geen melding van nesten of jongen vinden. Wel eentje van een nest in Mariapeel, net over de grens in Limburg. Daar zijn in 2017 drie jongen uitgevlogen.

Tot zover dus de jonge Draaihalzen in Noord-Brabant. We zien ze al minstens 14 jaar niet alhoewel er natuurlijk altijd wel een nest kan zijn geweest wat aan de aandacht ontsnapt is.

Dit alles wetende, en met de kennis van Rob Bijlsma in mijn achterhoofd ('veel baltsende Draaihalzen zijn waarschijnlijk passanten. Dat betekent dat een gewone broedvogel-kartering niet zo geschikt is om aantallen broedparen vast te leggen'), maakt dat voor mij de Sovon-criteria nog vreemder. Wel behoorlijk wat territoria in 14 jaar maar nul uitgevlogen jongen in de laatste 14 jaar. Ik vind dat er toch wel een soort link zou moeten zijn tussen territorium en daadwerkelijk broeden. Is die er niet dan is er misschien iets mis met de criteria.

En nu doe ik iets heel gedurfd wat mij wel eens een royement zou kunnen opleveren (gelukkig dat niemand dit leest): ik stel in dit artikel dat er pas sprake is van een territorium in de Kempen wanneer er op één plek gedurende minstens een week minstens 2 waarnemingen zijn gedaan van baltsende

Draaihalzen. En die waarnemingen moeten ook gedaan zijn na 25 april. Zo halen we heel wat van die doortrekkers weg die bijna altijd slechts één dag blijven om wat te foerageren en wat te roepen. En ook die paar gevallen waar doortrekkers gedurende twee dagen aanwezig zijn vallen af. Jammer voor hen, dan hadden ze maar moeten blijven. En we noemen deze criteria, de Draaihals-criteria van Robbert van Hiele, gebaseerd op vooral wat boekenkennis, amper kennis in het veld en veel natte-vinger-werk.

Hieronder staat het lijstje van de territoria in de Kempen van de afgelopen 15 seizoenen volgens mijn criteria. Totaal slechts 9 territoria (volgens Robbert van Hiele, dit voor de duidelijkheid). Nog steeds is de verhouding territorium (9) en uitgevlogen jongen (0) erg scheef, maar misschien is dat wel te verwachten als je je als Draaihals niet op de Veluwe of in Drenthe bevindt.

Draaihals bij Duizel, 19 april 2021 (Martijn van der Weijde)

2017 Veldhoven - Oerle. Gemeld van 21 mei tot en met 30 mei en nog een mogelijk roepende op 14 juni. Veelvuldig gefotografeerd. Heel honkvast met een actieradius van zo'n 300 meter.

Roepende Draaihals bij Oerle, 25 mei 2017 (Dirk Eijkemans)

2019 Groote Heide. Gemeld van april t/m 11 juni.

2020. Leenderheide rond het Klein Kraanven. Gemeld van 4 mei tot en met 18 mei. Druk roepend, er werd bij één waarneming met geluidsopname ook gesproken van twee vogels. Ik kon de tweede vogel niet uit de geluidsopname halen, maar als er twee waren (wat ik aanneem) was er dus een mogelijk duet van een mannetje en een vrouwtje. De actieradius was 600 meter.

2020 Strabrechtse Heide bij 's-Heerenvijvers. Gemeld van 16 mei tot en met 1 juni. Actieradius 400 meter. Ook zijn er één keer twee vogels gemeld. Bij het Beuven gehoord van 7 t/m 9 juni, maar dat is op 1-2 km van 's-Heerenvijvers en ligt dus buiten de fusieafstand van Sovon.

2021 Strabrechtse Heide bij het Grafven. Gemeld van 1 mei tot en met 10 mei. De actieradius was 1100 meter. De fusieafstand volgens Sovon is 500 meter. Dat zou betekenen dat het om twee territoria gaat.

2023 Leenderbos rond het Dorven. Gemeld van 8 mei tot en met 27 mei. Actieradius 200 meter. Zo'n kilometer van de locatie van 2020.

2023 Landgoed Valkenhorst. Gemeld van 20 mei tot en met 6 juni. Actieradius 300 meter.

Draaihals op de Spinsterberg, Landgoed Valkenhorst, 20 mei 2023 (Martijn van der Weijde)

2023 Strabrechtse Heide. Gemeld van 15 t/m 24 mei (roepend). Actieradius 350 meter. Ondanks dat we natuurlijk nooit zeker weten of er niet toch ergens nog jongen zijn uitgevlogen (kan makkelijk met dit type gedrag), geeft het aan dat mijn serietje waarnemingen nog bijzonderder was dan ik al dacht. Genoeg reden dus voor dit artikeltje, vond ik. En een goede reden om de ogen en vooral oren vanaf half april maar vooral begin mei 2024 open te houden op zoek naar nog een territorium (volgens de criteria van mij natuurlijk, haha) of zelfs een mogelijk of zelfs een zeker broedgeval. De stijgende lijn lijkt weer ingezet, dus wie weet!

P.S. Tom Heijnen heeft nog wat gegevens aangeleverd en heeft me gestimuleerd om het verschil tussen de Sovon-criteria en mijn eigen criteria zo duidelijk mogelijk te maken. Na zijn tips heb ik een aantal tabellen nog eens kritisch bekeken en de uitleg nog wat aangescherpt. Mocht iemand iets vinden, ik hoor het graag via: rvanhiele@telfort.nl. ■